

Vakbeweging en gevaarlijke stoffen op het werk

Jan Verhagen interviewt Pieter van Broekhuizen (27 juni 2022, via Zoom)

Pieter van Broekhuizen is medeoprichter van de Chemiewinkel van de Universiteit van Amsterdam, werkte vele jaren bij die Universiteit, is gepromoveerd op de gezondheidsrisico's van nanodeeltjes ('Nano Matters'), en was lid van de SER-subcommissie GSW en voorganger daarvan.

JV: Ik zie dat je in 1980 mede-oprichter van de Chemiewinkel van de Universiteit van Amsterdam bent geweest. Wat was dat precies, die Chemiewinkel, en waarom was dat nodig in die jaren?

PvB: De Chemiewinkel was onderdeel van de emancipatiestrijd op allerlei gebied in de 70er jaren. Halverwege de jaren 60 al was ook de milieuproblematiek aan de kaak gesteld. Rachel Carson met Dode Lente was een soort startpunt van het milieubewustzijn t.a.v. chemische stoffen, die mogelijk een negatieve rol voor het milieu zouden kunnen spelen. Ik ben zelf rond 1978 afgestudeerd, en toen ben ik met een groepje enthousiaste studenten en afgestudeerden - er was toen hoge werkloosheid onder academici - begonnen met een vrijwilligersgroep. Doel was verschillende actiegroepen te ondersteunen met wetenschappelijke kennis, in ons geval chemische kennis. Dat hebben we geprobeerd te faciliteren en te ontwikkelen.

In die tijd waren er ook dergelijke stromingen in andere wetenschappen, wat leidde tot het idee voor een Wetenschapswinkel waarmee het brede universitaire onderzoeksschaal toegankelijk gemaakt kon worden voor maatschappelijke groepen met toegepast onderzoek en advies. Wij beperkten ons tot chemische vraagstukken, en zijn daarop in de samenleving en binnen de universiteit actief geworden.

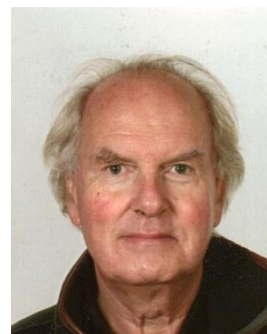
De universiteit heeft 3 pijlers: onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening, en wij maakten daarbij aanspraak op die derde pijler: wij vonden dat de universiteit zijn maatschappelijke rol duidelijker moest gaan invullen.

In 1979 heeft de UvA toen de Wetenschapswinkel opgezet. Maar de toenmalige subfaculteit Scheikunde was erg eigenwijs en wilde het heft in eigen hand houden: 'als het zo nodig moet, dan doen we het zelf wel'. Op die manier werd naast de Universitaire Wetenschapswinkel ook een facultaire Chemiewinkel opgericht. Aanvankelijk, in 1978 was dit een vrijwilligersonderneming, maar in 1980 hebben we het voor elkaar gekregen dat er financiering kwam vanuit de universiteit, en konden we een coördinator aanstellen. Na een sollicitatieprocedure ben ik dat geworden. Gaandeweg hebben we onze activiteiten verder ontwikkeld en verder geprofessionaliseerd, en konden we meer studenten en medewerkers bij het chemiewinkelwerk betrekken. Belangrijk is dat we toen langdurige samenwerkingen zijn aangegaan, met milieugroepen uit die tijd. Natuur en Milieu en Milieudefensie, en bijvoorbeeld ook met de actiegroepen Tegengif en Syndroom, Stichting Reinwater¹ en vele andere plaats- en thema-gebonden actiegroepen. Een aantal bestaat nog steeds. Tevens werkten we intensief met vakbonden, met name vanuit NVV en NKV, en werknemersgeledingen zoals destijds bijvoorbeeld met bedrijfsledengroepen.

Dat chemische stoffen een rol speelden op het werk, en de gezondheid negatief konden beïnvloeden, dat was destijds niet zo wild en zeldzaam bekend. Eén van de eerste initiatieven die ik me herinner vanuit de vakbonden, was de oprichting in Amsterdam van de Districts Advies Commissie Veiligheid, Gezondheid en Welzijn (DAC-VGW). Daarin waren een aantal 'historische vakbondsfiguren' actief, onder andere Bert van Hattem: hij was een van de initiatiefnemers en organisatoren van de DAC. Hij was een oudere vakbondsbestuurder die veel aandacht had voor VGW en die met name de chemische stoffenproblematiek heel hoog op zijn agenda had staan. Ook al was hij zelf, ook tijdens vergaderingen, een notoire kettingroker. Hij stak de ene sigaret met de andere aan en noteerde zorgvuldig op een lijstje in zijn zilveren sigarettendoosje hoeveel sigaretten hij rookte...

Eén van onze eerste grote projecten, samen met die Districtsadviesgroep, was bij de Koudbandwalserij van Hoogovens, met Ab IJzelendoorn, die daar werkte, en ook binnen Hoogovens een voorvechter was van een veilige en gezonde werkplek. Dat zal rond 1981-82 geweest zijn. Dat onderzoek ging over koelvlloeistoffen, met bepaalde organo-fosforverbindingen, die ook neurotoxisch kunnen zijn, dus het zenuwstelsel kunnen aantasten. Al snel zetten wij een systematisch archief op van onze belangrijkste vragen en projecten. Dat onderzoek voor de bedrijfsledengroep Hoogovens kreeg nummer CWK-1. Ofwel, ChemieWinkelKommissie vraag 1.

¹ Januari 2009: "Milieuorganisatie Reinwater gaat verder als profit-organisatie en valt vanaf nu onder Triple E, een kenniscentrum voor water en samenleving. Het gaat om een noodgedwongen overname. Reinwater kwam acuut in de problemen toen het ministerie van Verkeer en Waterstaat afgelopen najaar besloot de aangevraagde subsidie voor 2009-2013 niet te verlenen." Bron: <https://www.ikcro.nl/php/indexvarvar.php?varvar=object&thesaurusname=ikc-thema&id=365664&concept=Ruimtelijke+ordening&soortlist=nieuws&days=7>

Pieter van Broekhuizen

Een van de meest bekende, en vanuit vakbondshistorie gezien, belangrijke onderwerpen uit die tijd is het probleem rond de blootstelling aan organische oplosmiddelen. De strijd voor de herkenning daarvan - waar zit het in, waar komt het uit, en wat voor effecten kan dat geven, gevolgd door de strijd voor erkenning dat aandoeningen die personen ontwikkelen, gerelateerd kunnen zijn aan blootstelling aan die organische oplosmiddelen. Ik denk dat ook de oprichting van instituten als het Centrum voor Beroepsziekten nauw te maken had met de relatie van blootstelling aan toxische stoffen op het werk en dat je daar ziek van kunt worden, en binnen dat kader, de oprichting van het Solvent Team dat een diagnostische rol kreeg binnen die strijd rond organische oplosmiddelen.

Wij richtten ons destijds vooral op het voorkomen van oplosmiddelen in verven, inkt, reinigingsmiddelen. Dat zij bij gebruik (snel) verdampen en dat de concentratie in de werklucht, als je bijvoorbeeld binnenshuis met alkydverven schildert, enorm kan oplopen. Chemisch hadden we dat aardig in beeld, wisten we hoe je het moest vaststellen en meten, hoe je aan de samenstelling van verven zou kunnen sleutelen (substitutie). Maar tegelijkertijd kon je bij blootstelling te maken krijgen met een heel scala aan neurotoxische symptomen. Dat waren best wel vage klachten, die je ook door andere stoffen, of door andere problemen op kunt doen: hoofdpijn, slapeloosheid, vergeetachtigheid, tot aan, in extreme gevallen, veranderingen van persoonlijkheid. Dat liet zich heel lastig diagnosticeren.

Chemisch gezien is een oplosmiddel bedoeld om onder andere vetten in op te lossen. Maar omgekeerd kan een oplosmiddel ook in een vet oplossen: als je een kleine hoeveelheid oplosmiddel in een grote vetmassa hebt, dan wordt het oplosmiddel daarin opgenomen. En het zenuwstelsel met zijn vetmantel om iedere zenuwcel is een grote vetmassa, waarin oplosmiddelen oplossen. Daarmee verstoort het de zenuwimpulsen die via het zenuwstelsel worden doorgegeven. En als je aan teveel oplosmiddelen wordt blootgesteld, lost uiteindelijk die vetmantel op, en wordt de zenuwimpulsgeleiding volledig verstoord, met alle gevolgen van dien.

Dat is medisch gezien enorm lastig om tot in details vast te stellen. Er kwam toen een meer operationele aanpak. Men zei: je hebt eigenlijk een team nodig waarmee je de patiënten bekijkt op verschillende aspecten en invalshoeken. In Denemarken waren ze al zo bezig. Met mensen die in de eerste jaren van de oplosmiddelenstrijd belangrijke stappen hebben gezet, in de vorm van 'solvent teams'. Wij konden dat redelijk afkijken. En wilden ook in Nederland dat soort solvent teams opzetten.

De strijd vanuit de vakbond was niet alleen een strijd om herkenning en erkenning, maar ging ook om de publieke opinie. Ik zag in die tijd, halverwege de 80-er jaren, een documentaire, waarin artsen uit de contreien van de olie-industrie, Shell, Exxon en zo meer, om tafel zaten en zeiden: *die oplosmiddelenproblematiek is iets gemaakts, die bestaat eigenlijk niet echt. Die schilders dat zijn eigenlijk toch al gemankeerde figuren. Logisch dat ze dit soort klachten ontwikkelen, ze hebben toch al zo'n soort persoonsstructuur.*

Onvoorstelbaar dat dergelijke meningen toentertijd in dat wereldje speelden, en als argument werden gebruikt in de discussie. Zorgvuldig documenteren en objectivering van het klachtenpatroon was nodig. Maar via de patiënt zelf, lijdend aan geheugenverlies en persoonlijkheidsstoornissen was dat lastig, en was het bijvoorbeeld handiger, en duidelijker om de informatie ook - vaak waren schilders mannen - via zijn vrouw te achterhalen.

Zijn echtgenote had vaak een helderder zicht op het historische beeld: vroeger was mijn man vrolijk en vriendelijk, en nu is het een zuurpruim, hij heeft geen lol meer in het leven. Die konden heel plastisch helder maken dat er zich een verandering in de persoonsstructuur had voorgedaan.

JV: *Dat hele proces, dat je nu schetst, hoe opereerde de vakbeweging daarin? Werden zij door jullie betrokken?*

PvB: Enerzijds was er die DistrictsAdvies Commissie VGWM, vanaf 1981-82. Bestuurder Henk Koning coördineerde dat toen. En dat speelde voor mij tot circa 1987-88.

Vanuit de vakbonden waren er mensen als Wim Eshuis van de Bouw- en Houtbond, en later Paul Ulenbelt van de Industriebond FNV. Ulenbelt was voor die tijd al actief bij NVV Jongerencontact, en werkte vervolgens bij de Wetenschapswinkel van de UvA. Hij was coördinator van wat toen heette het Projectencentrum Vakbewegingsvraagstukken van de Wetenschapswinkel, één van de meerdere Projectencentra. Zij hadden geld gekregen om universitaire medewerkers (promovendi) te betalen voor onderzoek. Het ging om een paar honderduizend gulden. Dat onderzoek moest dan in samenwerking met de klant, in dit geval de vakbond, worden opgezet. Zo heb ik Paul leren kennen, en we hadden toen nauw contact.

Op een gegeven moment is hij opnieuw bij de Industriebond gaan werken en actief geworden in de SER, bij de commissie Grenswaarden, die toen nog 'MAC-commissie' heette. Hij was daar ook mijn contactpersoon voor de stoffenproblematiek. We hebben toen heel veel over chemische stoffen gepraat.

Paul zelf was psycholoog, geen chemisch deskundige, maar gaandeweg is hij chemisch heel goed geschoold geraakt. Hij is in die tijd ook gepromoveerd op het fenomeen 'MAC-waarden'. Onze gesprekken gingen vaak over waar en hoe chemische stoffen een kwalijke rol in de samenleving konden spelen, wat hij met zijn proefschrift weer verder in beeld heeft gebracht. Ook hoe de politiek daarin, zeker bij die MAC-waarden, een essentiële rol speelt. Dat is een hele politieke strijd geweest, en dat is het nog altijd. MAC-waarden en grenswaarden, daarin spelen politieke en (economische) belangen een enorme rol. Ook Wim Eshuis was vanuit de bouwsector belangrijk.

Ik herinner me nog een aantal echte acties, dat we met een hele club schilders, metselaars en steigerbouwers op het Binnenhof stonden, om de OPS-problematiek helder te maken voor die figuren in de Tweede Kamer. Ik herinner me een grote bakfiets waar dan allerlei dingen op stonden, met spandoeken en zo. Een ouderwetse manier van actievoeren, hoewel ik zelf geen echte actievoerder ben, en niet snel de barricades op ga. Ik werk meer met woorden en andere soorten daden, liefelijk doe ik minder aan acties.

Maar die twee mensen - Ulenbelt en Eshuis – waren destijds toonaangevend binnen mijn contacten met de vakbonden. Daarnaast was er nog het [European Work Hazards Network](#) (EWHN). Geïnitieerd door de 'Regenboogfractie' van het Europese Parlement, waren dat Europese Arbeidsomstandighedenactivisten die jaarlijks samenkwamen, ervaringen uitwisselden en van elkaar te leerden over de acties binnen bedrijven op het terrein van chemische stoffen en andere belastende arbeidsomstandigheden, zodat je ook binnen het eigen land beter geïnformeerd de strijd aan kon gaan.

We hadden als Chemiewinkel veel contacten met het Coronel Laboratorium van de medische faculteit van de UvA. Dat was een onderzoeksgroep die zich onder meer bezig hield met bedrijfsartsenopleidingen, maar ook met oplosmiddelen. Paul Ulenbelt promoveerde bij het Coronel Laboratorium. De hoogleraar daar, [Reinier Zielhuis](#), was historisch gezien de vader van de Nederlandse MAC-waarden. Vanuit zijn positie als hoogleraar bedrijfsgeneeskunde, heeft hij zich sterk gemaakt voor het belang van grenswaarden.

JV Mij staat bij dat de promotie van Ulenbelt zo'n beetje eind jaren 80 in de Lutherse kerk, ofwel de aula van de UVA² was. Zijn kritiek destijds: wat hebben we aan die MAC-waarden, want ze zijn voor een groot deel blind gekopieerd uit Amerika. In later jaren ben jij lang lid geweest van die SER-grenswaardencommissie. Je bent ermee begonnen rond 2003, en ergens in 2017 gestopt. Als ik mensen vanuit die commissie vandaag de dag spreek, bv Wim van Veelen, dan zie ik zo'n 30 jaar later geen enorm enthousiasme, dat we erg veel op de rit hebben gezet. Jij sprak over belangen als je het hebt over de jaren '80. Als ik Wim spreek, dan praat hij nog steeds over belangen van werkgevers, die constant aan de rem hangen, waardoor er geen goede grenswaarde meer van de grond lijkt te komen. Hoe kijk jij daar tegenaan?

PvB: Wat er toen al speelde: enerzijds probeer je om een grenswaarde vast te stellen op basis van chemische, toxicologische en epidemiologische overwegingen, maar aan de andere kant zie je dat de haalbaarheid van die enorm lage grenswaarden ook een rol speelt. Er zijn heel veel toxicologische werkingen van chemische stoffen. Sommige carcinogenen kunnen (bij wijze van spreken) al bij blootstelling aan één molecuul kanker initiëren. Dat geldt niet voor allemaal. Ieder organisme heeft een actief immuunsysteem, wat blootstelling kan tegengaan. Er zijn stoffen waarvoor je veilige grenswaarden kunt stellen: stoffen met een 'drempelwaarde'. Blootstelling onder die waarde is geen probleem, daarboven wel. Maar er zijn ook veel stoffen waarbij iedere blootstelling een probleem is: stoffen zonder drempelwaarde: iedere blootstelling kan tot een gezondheidsschadelijk effect leiden. Die grenswaarde, waaronder je geen effect meer kunt waarnemen kan extreem laag zijn. Het begrip *haalbaarheid* wordt hiermee een politiek element: wat accepteren we als haalbare grens? Dan krijg je compromisachtige benaderingen, zoals momenteel gangbaar is, waarbij bijvoorbeeld gesteld wordt dat, indien 1 op de 10.000 mensen, of 1 op de miljoen gezondheidsschade oploopt, wij dat aanvaardbaar vinden. In feite is dat meestal gebaseerd op wetenschappelijke extrapolaties en zijn de grenzen politieke compromissen, 1 op de miljoen geldt dan als streefgetal, en 1 op de 10.000 vinden we dan maximaal tolerabel. De overweging hierbij is om economisch gebruik van dergelijk chemische stoffen mogelijk te houden of te maken. Over dat begrip haalbaarheid, kun je heel veel zeggen, en dat is eigenlijk waar die SER-commissie grenswaarden (SER-GSW, gevaarlijke stoffen op de werkplek) zich mee bezighoudt: met het operationaliseren van die marge. In elk geval boven die tolerabele waarden, en dan verder zo laag mogelijk. Wel was de MAC-waarde ooit zo gedefinieerd als waarde waarbij je - volgens de stand van de wetenschap op dat moment - geen gezondheidsschade zou oplopen. Nu is het aantal stoffen op de werkplek extreem groot. De ambitie was om voor alle stoffen op de werkplek zo'n grenswaarde te formuleren, volgens het systeem van een medisch-toxische argumentatie, en binnen de overeengekomen marges. Dan blijkt het aantal stoffen dat je per jaar kunt behandelen abominabel laag is. Vijf of tien per jaar, in tien jaar zo'n 100, op een totaal van vele tienduizenden...

JV: Dit probleem werd in de jaren '80 en '90 gesignaleerd, onder andere op de MAC-waardenconferentie van juni 1991. Maar ik hoor momenteel niet als grootste klacht dat er zo weinig stoffen worden behandeld, maar dat de weinige die aan de orde komen ontaarden in een oeverloze touwtrekkerij rond haalbaarheid. Neem DieselMotorEmissie (DME)...Ik hoor dan vooral dat de economische belangen zo groot zijn, dat er nauwelijks meer voortgang is te boeken. Dat leidt er toe dat de FNV dreigt zijn medewerking te stoppen....(en inmiddels gestopt is). Je hebt dat politieke spel jarenlang kunnen observeren. Zie jij tussen de kritische benadering van Ulenbelt destijds en de huidige situatie, veel vorderingen?

PvB: Eén punt is de impact van het overheersende vrije marktdenken. Thatcher en Reagan hebben als het ware de toon gezet voor het belang van de vrije markt en de onbelemmerde ontwikkeling daarvan. Dat speelt ook bij chemische stoffen. Je hebt ook de ontwikkeling van Europa, waarbij Europese regelgeving en de verdere integratie steeds prominenter zijn geworden.

Bij gevaarlijke stoffen heb je bijvoorbeeld REACH, de Europese stoffenregelgeving, waaraan inhoud wordt gegeven door de European Chemical Agency (ECHA) in Finland. Daar is een heel circus voor opgetuigd. Voor het op de markt brengen van chemische stoffen, moet de producent of importeur een heel dossier over de toxiciteit van betreffende stoffen voor mens en milieu opstellen, waarin, afhankelijk van het marktvolume meer of minder gegevens moeten worden overlegd. Daar worden veel eisen gesteld, waar de producent aan moet voldoen, voor hij het op de markt mag brengen. Dat geldt voor elke chemische stof.

Binnen dat hele scala aan vereiste data voor Europese instanties, zitten veel data die ook door de grenswaardencommissie worden gebruikt om vast te stellen wat de maximale blootstellingswaarde is. Dat interfereert met het werk van de

² P. Ulenbelt - *Omgaan met blootstelling aan chemische stoffen* - Amsterdam 1991, werd gevolgd door een conferentie, (ook) in de betreffende aula, juni 1991.

grenswaardencommissie. Want met het effectueren van REACH kwam het functioneren van de nationale MAC-commissies (en van de Europese SCOEL – Scientific Committee for Occupational Exposure Limits) in discussie: kon REACH (en ECHA) dan ook niet meteen een grenswaarde vaststellen, als zij toch al die data al verzamelen? ECHA en Reach genereren dus ten dele overlap met het werk van de commissie. Het begrip *haalbaarheid* speelt binnen Reach overigens niet. REACH beperkt zich in principe tot registreren en beoordelen van die data, maar heeft vervolgens wel een rol in de autorisatie van de stof op de markt. En dat is zeker een politiek proces, waarbij lobby vanuit de industrie (en lidstaten), beoordeling van de *noodzaak (het belang)* van een stof voor de markt een belangrijke rol spelen. Dat hele proces interfereert in zekere mate met de Nederlandse grenswaardensystematiek, waarin de nadruk ligt op haalbaarheid.

Een ander aspect is wat wel genoemd wordt de *combinatiotoxicologie*: het idee dat je met blootstelling aan één stof een specifiek effect creëert is eigenlijk te beperkt, want het ligt veel complexer. Het gaat veelal om een combinatie van blootstellingen aan verschillende stoffen, en bovendien niet alleen om chemische blootstelling, maar ook om bv deeltjesblootstelling, of ook fysische blootstellingen, en om aspecten als stress e.d. Dat maakt het complexer dan we dachten. Dat soort aspecten worden in de haalbaarheidsdiscussie vaak misbruikt of buiten beschouwing gelaten. Wat de industrie structureel doet, nog steeds en dagelijks, is twijfel zwaaien, waardoor je geen besluit kunt nemen. Dat is op de achtergrond hun mantra binnen de huidige discussie in de SER: "*Pas als alle twijfel weg is, kunnen we een besluit nemen over een scherpe grens.*" Wat de industrie doet is die twijfel koesteren. Er is uiteraard altijd twijfel, er zijn hypothesen die getoetst moeten worden, en dat levert wel of geen onderbouwing op. Maar de industrie koestert en misbruikt die twijfel om te voorkomen dat knopen worden doorgehakt.

JV: *Ik hoor twee vormen van misbruik. Aan de ene kant misbruik van wetenschappelijke twijfel om geen knopen door te hoeven hakken en uitstel te bewerkstelligen. En aan de andere kant de interferentie van Europese processen op wat in Nederland speelt. Van werkgevers hoor je vaak: 'het is toegestaan door Europa, dus dan is het goed'. Europa wordt dan misbruikt om de discussie over gezondheidsschade aan de kant te schuiven. Of begrijp ik het verkeerd?*

PvB: Men schermt altijd met het 'level playing field'. De industrie binnen Nederland mag niet anders worden behandeld dan bijvoorbeeld in België of in Roemenië. Dat leidt tot misbruik van de vaak minimale Europese regels. Er staat nota bene in die regels zelf, dat het best scherper mag.

Er is immers ook het voorzorgsbeginsel: als je onvoldoende weet, kan dat een reden zijn om verdergaande maatregelen te nemen dan je op dat moment hard kunt onderbouwen. Dat 'Precautionary Principle', geformuleerd op de milieu- en ontwikkelingsconferentie van Rio de Janeiro (1992), is een als principe aangenomen verplichting van nationale autoriteiten. Daar is dat beginsel gedefinieerd, en daar is overeenstemming over bereikt. Dat beginsel geldt feitelijk evengoed voor arbobeleid. Het wordt gebruikt als basis in veel Europese richtlijnen en internationale verdragen: als je onvoldoende weet, maar er wel aanwijzingen zijn voor een mogelijk negatief effect, is dat geen reden om maatregelen uit te stellen. Feitelijk gaat de haalbaarheidsdiscussie in de SER-subcommissie over dat Voorzorgsbeginsel. Maar de twijfel wordt uitgemolken, iedere keer weer. Er bestaat zelfs een boek over: '*Doubt is their product*', over de chemische industrie en de chemische lobby (van David Michaels). Daar moet je je goed tegen wapenen, en soms moeten er gewoon koppen vallen, van bedrijven die zich onverantwoord gedragen.

Kijk hoe de industrie destijds twijfel zaaide over organische oplosmiddelen, door het probleem te herleiden tot de persoonsstructuur van de schilder, tot en met wat er duidelijk werd in het PFAS probleem, waarbij de industrie doorging met het fabriceren van vergelijkbare fluorverbindingen met vergelijkbare desastreuze eigenschappen, die voor die specifieke verbindingen nog niet was aangetoond, maar wel zeer waarschijnlijk waren. Dieselmotoremissie is ook zo'n voorbeeld.

JV: *Je hebt jarenlang namens de vakbeweging deelgenomen aan het 'grenswaardenoverleg' in Den Haag. Hoe kijk je daarop terug, en hoe evalueer je de rol en inbreng van, maar ook de ondersteuning door de vakbeweging?*

PvB: Waar het dan vooral op aankomt, gezien vanuit mijn positie, is de in wezen beperkte activiteit van de FNV m.b.t. chemische stoffenbeleid. De ondersteuning van de FNV-beleidsmedewerkers door de FNV-bestuurders bleek telkens weer ver te zoeken. Onderhanden stoffen in de SER-GSW werden daardoor veelal onvoldoende ondersteund met data en inzichten van, en actie door werknemers uit bedrijven waar die stoffen werden gebruikt en daar voor overlast en ziektes zorgden.

De niet- of beperkte activerende activiteiten van vakbondsbestuurders uit die betreffende bedrijfstakken was hier naar mijn mening vaak debet aan, waardoor de discussie in de SER-GSW niet kon worden ondersteund met praktijkvoorbeelden, of door druk vanuit de praktijk. Dit had ongetwijfeld te maken met andere prioriteiten van die bestuurders, die doorgaans meer aandacht hebben voor arbeidsvoorwaarden dan voor arbeidsomstandigheden, laat staan voor de stoffenkant daarvan. Het zal ook te maken hebben met een gebrek aan inzicht bij die bestuurders: chemie blijft een lastig punt voor velen.

Vanzelfsprekend zijn er positieve uitzonderingen in de SER-GSW praktijk: zoals bij PAKs en dieselmotoremissies (DME). De PAK-discussie, destijds nog vanuit de FNV 'geleid' door Heidi Timmermans, kon bogen op een stevige ondersteuning door werknemers uit een bedrijf uit de Botlek, en ook door werknemers vanuit Hoogovens/ Corus - tegenwoordig Tata Steel. Dat gaf het onderwerp een stevige basis voor de vakbondspositie in de SER-GSW.

De vakbondsdiscussie over DME vond grotendeels buiten de SER-GSW plaats, binnen een werkgroep DME met betrokkenheid van diverse vakbondsbestuurders, die gezamenlijk hun nek uitstaken voor een zeer lage branche-grenswaarde, die door werkgevers en werknemers werd geaccepteerd. Dit speelde later in de SER-GSW een belangrijke rol

bij de vaststelling van de 'haalbare' DME-grenswaarde (weliswaar lager dan de EU-GW, maar desalniettemin hoger dan de vervoersbranche-GW).

Wel heb ik aan het einde van mijn deelname aan de SER-GSW persoonlijk ervaren dat de deskundigeninbreng in de SER-GSW door de FNV onvoldoende op waarde werd geschat. De FNV vond dat mijn inbreng moest worden afgedaan als 'vrijwilligerswerk', en dat de 'onkostenvergoeding' die via de SER aan mij werd overgemaakt, dus aan de FNV moest worden overgemaakt. De FNV vergoedde mij dan enkel de reiskosten, en kon de rest in eigen kas stoppen. Dit was uiteindelijk voor mij de reden om op te stappen, en om mijn lidmaatschap op te zeggen.

JV: *Hoe ging het binnen de vakbondsdelegatie in de commissie toe? En hoe kijk je aan tegen het stopzetten van de FNV-werkzaamheden in de subcommissie per juli 2022?*

PvB: Vakbondsmensen als Wim van Veelen hebben zich door de jaren heen altijd tot het uiterste ingespannen voor de SER-GSW en de positie van werknemers m.b.t. de chemische stoffenproblematiek. Ook heeft hij zich altijd sterk gemaakt voor volwaardige deskundige chemisch-toxicologische ondersteuning in de discussies, de hierbij van belang zijnde maatschappelijke aspecten, en daarmee voor mijn rol in het bijzonder.

De brief van deze week, waarin de FNV aankondigt zich terug te trekken uit de SER-GSW, spreekt boekdelen, en ik sta hier voor 100% achter. De rol van de Arbeidsinspectie door de jaren heen dient grondig te veranderen, en vooral voor wat betreft de controle op de werkplek, de toetsing aan de wettelijke verplichtingen, die door de industrie systematisch wordt ondermijnd.

Dat dit stuk 'Nederlandse polder' nu sneuvelt, is wellicht droevig, maar bevestigt wel de actuele situatie waarin de omgang met chemische stoffen steeds sterker door industriële belanghebbenden wordt afgedaan als ondergeschikt aan de 'noodzakelijke groei', aan winsten en aan aandeelhoudersbelangen. De werknemer, het milieu en het klimaat moeten voor hen een toontje lager zingen.

In de brief van de FNV slechts indirect benoemd, maar m.i. niet te vergeten: de contraproductieve houding van de werkgeversfractie in de SER-GSW. Bij iedere stof en discussie op de rem staan, met wetenschappelijk onvoldoende argumenten komen, onjuiste argumenten aanvoeren, uitstel bedingen, achterbannen onvoldoende mobiliseren etc. etc.: het bloed onder nagels vandaan halen.

JV: *Hoe kijk je in dit licht aan tegen de manier waarop wij in Nederland via deze commissie grenswaarden voor gevaarlijke stoffen proberen (of probeerden) te realiseren?*

PvB: Het principe van een haalbaarheidstoetsing, in een overleg tussen werknemers en werkgevers is een mooi idee, maar gaat volledig voorbij aan het feit dat haalbaarheid, 'in the end', in onze deliberatieve samenleving met zijn zogenaamde vrije marktwerking, een politieke zaak is. Ik gebruik het woord 'deliberatief' expliciet, omdat het als kenmerk van het Nederlandse poldermodel aangeeft, dat belangwekkende besluiten genomen moeten worden in gemeenschappelijk overleg, waarbij de inbreng van de verschillende belanghebbenden gelijkwaardig gewogen wordt.

Dat te erkennen, te erkennen dat de technische aspecten slechts uitgangspunt zijn, slechts de basis leggen voor de politieke besluitvorming, legt een bom onder SER-GSW. Terecht dat de FNV die bom uiteindelijk heeft gelegd.

Maar erken dan ook dat haalbaarheidsonderzoek wel degelijk een essentieel onderdeel is van het besluitvormingsproces, dat dit technisch-wetenschappelijk onderzoek betreft, waarin economische en andere marktgerichte aspecten geen rol mogen spelen. Daar is dan geen SER-GSW voor nodig, maar wel erkenning door overheden, en het aanvaarden van consequenties. Begrippen als substitutie en voorzorg worden dan onderwerpen die meer expliciet op de agenda komen. Uiteindelijk moeten er ook keuzes gemaakt kunnen worden voor 'krimp' (versus groei) en gebruiksverboden. De grenzen van groei zijn allang overschreden.

JV: *Je noemde Thatcher en Reagan in de jaren '80. Tegen het einde van die periode is ook de Chemiewinkel omgebouwd tot IVAM. De universiteit viel toen ook ten prooi aan marktwerking. Tot in de jaren '90 konden we als werknemers gewoon terecht bij de Chemiewinkel, maar toen het IVAM werd moesten we eigenlijk een zak geld meebrengen voor we advies kregen. Hoe zit dat precies?*

PvB: Het zit iets anders. Het was aan het begin van de jaren '00. In een periode vol herstructureringen en reorganisaties bij de universiteiten. Ik heb het in mijn proefschrift ook beschreven. Zij spiegelde zich aan het bedrijfsleven. De universiteit moest zich tot zijn *core business* beperken: onderwijs en onderzoek. Maatschappelijke dienstverlening viel eigenlijk weg. Ook onderwijs werd gaandeweg minder belangrijk gevonden. Alle 'franje' moest er af, dus ook dingen als milieuchemie. Ook de Chemiewinkel paste nergens in, was wel populair om inkleuring van maatschappelijke activiteit te laten zien. Kortom: wegbezuinigen en gedwongen privatiseren. We waren best wel belangrijk, maar geen core business, en we konden het best zelf met hulp van andere geldstromen, bv uit Europa of via ministeries. Maar we konden ook fuseren met andere 'onwelgevallige' aanhangsels. De Interfacultaire Vakgroep Milieukunde, IVAM, deed al onderzoek naar allerlei milieuproblematische zaken, behalve naar chemische stoffen. Dus, vond men, dat paste mooi bij elkaar. Intussen was IVAM als vakgroep al opgeheven en enkel de IVAM BV bestond nog, de private tak die succesvol derdegeldstroomonderzoek deed en daarmee veel onderzoekers kon aantrekken. Aldus, werd ons sterk aangeraden dat een samengaan met de IVAM BV ons de beste kansen zou bieden. Als we dat deden kregen we ook nog een zak geld mee, en wilde de faculteit dat wel faciliteren. Veel keuze hadden we niet, dus kregen we een plek binnen IVAM BV. IVAM zelf vond het ook plezierig, maar het is eerlijk gezegd nooit een bloeiend huwelijk geworden.

Betaling van onderzoek bij de Chemiewinkel werd gaandeweg steeds belangrijker. De vragen werden complexer (professionalisering van het arbowerk, en daardoor ook professionalisering van de vraagstelling), maar de vrijheid binnen het universitaire onderzoek werd wel steeds minder. Stagemogelijkheden bleven wel intact, maar dat was vaak onvoldoende om vragen zorgvuldig te beantwoorden. Dus gingen we aanvankelijk werken met TAP-plaatsen (tijdelijke arbeidsplaatsen, een soort werkloosheidsvoorzieningen voor academici), en toen de werkloosheid daar afnam, maakten we gebruik van dienstweigerars. Toen ook die bron opdroogde en wij de derde geldstroom 'ontdekten', bleek het met overheidsfinanciering vaak mogelijk om medewerkers in te huren voor de uitvoering van het onderzoek. Formulering van dat onderzoek, in samenwerking met vakbonden was jarenlang een succesvolle weg, waarlangs wij binnen de Chemiewinkel in staat bleken meerdere mensen aan te stellen, van wie meerderen uiteindelijk ook een vaste aanstelling konden krijgen. Zo groeiden wij in de jaren uit tot een chemiewinkel-bedrijfje met ca. 10 medewerkers. Zelf ben ik in 2005 overgegaan naar IVAM, als hoofd van de afdeling chemische stoffen. Er waren nog 3-4 andere afdelingen onder een algemene coördinator. Vrij snel kregen we binnen IVAM ook weer allerhande reorganisaties, en kreeg ik de vraag voorgelegd of ik daar hoofd van wilde worden. Ik voelde daar niet voor, teveel onderwerpen boeiden mij niet. Toen kreeg ik het aanbod om in werktijd te promoveren op een zelf uit te kiezen onderwerp. Dat werd 'nano'. Dat is een zeer dynamische tijd voor mij geworden, en ook in samenwerking met vakbonden.

JV: *In hoeverre is de relatie met de vakbonden door deze ontwikkelingen veranderd?*

PvB: Het geld dat nodig was, kwam meestal in de vorm van grote Europese samenwerkingsprojecten (onderzoeksprojecten).

Er was inmiddels het Centrum voor Beroepsziekten, met de Solvent Teams. Dat werd gevolgd door het onderwerp substitutie, vervanging. Enerzijds is 'vervanging' een technologische kwestie, maar het is ook een kwestie van training en professionaliteit van de gebruiker. Het vervangen van oplosmiddelen in reinigingsmiddelen, inkt en verven, is niet alleen een technisch, maar ook een psychologisch en professionaliteitsprobleem. Dat onderwerp substitutie hebben we aardig op de Europese agenda weten te zetten. We gingen toen bezig met reinigingsmiddelen en inkt in drukkerijen. En met ontkistingsmiddelen in de bouw. Dat ging vaak met vakbonden, ook op Europees niveau, zoals met het *European Trade Union Institute* (ETUI), het Research- en Trainingscentrum van de Europese vakbeweging. Zo wisten we grote projecten op te tuigen, waarmee je toch inhoud kon geven aan een stuk emancipatie van werknemers.

JV: *Elke nadeel heeft zijn voordeel?*

PvB: 't Is maar hoe je het bekijkt...er heeft toen een enorme professionalisering plaatsgevonden. Deels is dat een voordeel, maar het maakt het voor veel mensen ook wel moeilijker. Bijvoorbeeld: 'nano' lijkt vrij eenvoudig, maar niet-deskundigen lukt het niet om in nano-termen te denken, of de problematiek van nanomaterialen helder in beeld te krijgen. Je ziet heel veel stuntelwerk. Geconfronteerd met (chemische) arbeidsomstandigheden, kon je in de jaren '80 nog met een jampot en een schep naar de duinen bij Hoogovens trekken om eenvoudig een monstertje nemen en het zand te analyseren. Nu word je afgebrand als je op zo'n manier met een monster omgaat om je actie te onderbouwen. De noodzaak om je argumenten en acties zorgvuldig wetenschappelijk te onderbouwen is enorm gegroeid tussen de jaren '80 en '20. In die 40 jaar is ook actie geprofessionaliseerd. Als je zegt 'ik werk daar en daar met die en die stof, kan ik daar ziek van worden?' dan zei ik vroeger: 'dat is heel goed mogelijk, want kijk maar...' Nu moet je eerst een enorme hoeveelheid vragen langs, voor je wat kunt zeggen.

Neem ChroomVI...ik zat in de klankbordgroep daarvan, vijf jaar lang. Als je ziet wat daar allemaal niet aan onderzocht is, dat heeft miljoenen gekost. Allemaal om zicht te krijgen op de historische blootstelling in de jaren '70, op de manier waarop de mensen, deskundigen, werkgevers en werknemers er mee omgingen, hoe de kennis werd opgedaan, hoe het werd ontkend, genegeerd, of hoe het vorm kreeg in arbobeleid. Dat geeft allemaal een aardig beeld, maar 4 tot 5 jaar onderzoek is daar m.i. niet mee te legitimeren. Dat is allemaal gedaan vanuit het idee dat we uiteindelijk naar compensatie moeten van die onterecht met ChroomVI belaste werknemers. Men moest het kwantificeren: in welke mate zijn werkgevers daarvoor verantwoordelijk geweest, moesten ze er op aanspreekbaar zijn, wat hadden ze moeten weten enz., dat moest allemaal gekwantificeerd worden.

JV: *Dan komen we eigenlijk toch bij Lexces³ terecht. Je hebt het immers over compensatie, dat is een van de twee taken van Lexces. Maar Lexces beoogt zich ook te profileren op preventie. Die combinatie - compensatie en preventie - is eerder ook gemaakt bij FNV Bureau Beroepsziekten. Wat mij opvalt, is dat in de praktijk het accent toch wel erg lijkt te verschuiven naar compensatie. Soms heb ik zelfs het idee dat compensatie de afkoopsom is om preventie maar op zijn beloop te kunnen laten...*

PvB: Dat denk ik niet. Maar compensatie dient wel om gebrek aan preventie achteraf te rechtvaardigen. Er is geen enkele werkgever bewust op uit om de gezondheid van zijn werknemers te belasten, maar wel om dat met minimale kosten te voorkomen...

JV:.... ik bespeur in de praktijk wat anders. Misschien niet bewust zo gedaan, maar toch met een soms aan misdadigheid grenzende onverschilligheid. Ik had zelf in de jaren '80-'90 met ChroomVI te maken. In 1988 werd de carcinogeniteit van die stoffen breed uitgemeten. Toch zijn we bij Fokker 4 tot 5 jaar bezig geweest om het daar weg te krijgen. We hebben toen de dubbele fout gemaakt door toe te staan dat het probleem naar België werd geëxporteerd, en het verder binnen de grenzen

³ <https://www.lexces.nl/nl>

van het bedrijf gehouden. Nu merk je, 20 jaar later, dat men in Tilburg via een vorm van dwangarbeid mensen heeft blootgesteld aan ChroomVI bij Nedtrain. Dat is niet meer een kwestie van 'per ongeluk'...hier lijken allemaal mechanismes aan het werk die ik beschouw als op het randje van misdadigheid. Dan kun je een afkoopsom betalen, maar daarmee is het probleem niet weg.

PvB: Er is een spreekwoord 'Wat niet weet, wat niet deert', dat is hier heel erg van toepassing. Je kunt het misdadig noemen, maar het is ook onbegrip, maar dan misdadig onbegrip. Als je onderneemt en je gebruikt daar stoffen bij, dan moet je je goed vergewissen van de mogelijke gevolgen. Als je nu met zwavelzuur werkt, en je doet je handen erin, dan heb je meteen de meest vreselijke verwondingen, dat laat je wel uit je hoofd. Maar als je met een stofje werkt, waar je pas na 10-15 jaar de effecten ziet.... dat is heel lang, en geeft de mogelijkheid aan de werkgever om te ontkennen dat hij de schuldige is, of dat het onder zijn verantwoordelijkheid is gebeurd. Want die vent met asbestziekte heeft toch ook thuis allerlei apparaten in en uit elkaar gehaald, hij heeft gerookt enz. Zo zijn er extreem veel voorbeelden dat men het had moeten weten, maar de kennis pas opdoet wanneer men er ook op aangesproken wordt.

Het heeft ook verband met ons systeem van arbeidsongeschiktheidsverzekering, dat zonder onderscheid iedereen die arbeidsongeschikt wordt, een uitkering toekent. Of dat nu door asbest komt, of door ChroomVI of door een val van je fiets, dat maakt niet uit. Amerikaanse en Engelse wetgeving was veel meer op compensatie, op de schuldvraag gericht. Dat kopiëren wij nu steeds vaker: we operationaliseren de schuldvraag, en kijken of we de verantwoordelijke hierop aan kunnen spreken. Je bouwt dan aan een soort samenleving waarbij je af moet vragen of dát wel zo wenselijk is.

Ik geef je helemaal gelijk als je zegt dat men er met de pet naar gooit, en zegt "die trein moet binnen een dag klaar zijn, en al die onbenulligen die er aan werken, dat zijn toch maar bijstandsfiguren" Die lui wisten van stofproblematiek überhaupt helemaal niks, en dat is in wezen misdadig. En je kunt honderden voorbeelden geven, hoe mensen zo zijn misbruikt. Dat geldt niet alleen voor Chroom, maar voor 9 van de 10 andere stoffen.

Hoe vertaal je die chroomervaring naar een beleid dat ook effect heeft voor al die andere stoffen? Dat is een hele uitdaging, waarbij ik me afvraag of Lexces dat aankan. Je krijgt de ellende van de eerdergenoemde twijfel: ga maar bewijzen dat het daardoor wel of niet komt, en in welke mate enz. Het lijkt mij een onmogelijke opdracht, ik vraag me af of je daar zo gelukkig mee moet zijn.

JV: Er is een conceptlijst van 15 stoffengerelateerde beroepsziekten. Ter vermijding van al die twijfelzaaij wordt er - nagenoeg standaard - een bedrag van, meen ik €22.000 uitgekeerd, onverlet de mogelijkheid van slachtoffers om alsnog werkgevers aansprakelijk te stellen. Het lijkt op een voorzichtige stap in de richting van een algemene beroepsziekte-uitkering. Waar ik benieuwd naar ben: Lexces krijgt ook het karakter van expertisecentrum. Is dat wenselijk, heeft dat toegevoegde waarde bovenop de bestaande kenniscentra? Waarom beleg je dat niet bij bestaande organisaties?

PvB: Dit heeft te maken met het terrein van Governance: risicobeoordeling, zorgbeoordeling, en hoe wetenschap en data daarin een rol spelen. Als je daarvoor een expertisecentrum hebt...Neem ChroomVI: dat zijn dan allemaal mensen die veel van ChroomVI weten, en van de processen waarin die zijn gebruikt...maar als je dan komt bij een onderwerp als nanodeeltjes, dan zijn die daar verzamelde experts niet noodzakelijkerwijs ook expert op nanodeeltjes.

Het gaat bovendien om meer dan chemische kennis, het gaat om gecombineerde kennis, de context waarin eens stof werd gebruikt. Vaak hebben experts toxicologische oogkleppen op, anderen houden zich meer met de maatschappelijke kanten bezig, maar dat wil wel eens botsen. Je moet de stap durven maken naar meerdimensionale actoren. De Gezondheidsraad heeft voor iedere stof die ze evalueren een ander team. Dat is geen slechte structuur. Als je een expertisecentrum hebt, zou dat een centrum moeten zijn dat de kennis mobiliseert, en niet zelf in pacht heeft. Dan moet je wel aanspraak kunnen maken op die kennis, om die te mobiliseren voor een specifiek vraagstuk. Dat kost geld, en is ook een complexe business.

JV: Men wil van Lexces een expertisecentrum - lees kenniscentrum - maken. Tegelijk zie ik de voeding van de subcommissie grenswaarden uit de Gezondheidsraad komen, die specifiek voor een problematiek wordt samengesteld. Ben je dan niet bezig met de zoveelste schutting op te trekken in plaats van integratie na te streven?

PvB: Dat hangt nauw samen met wat je als 'kennis' definieert. De Gezondheidsraad beperkt zichzelf tot de medisch-chemische kennis. Met de 'haalbaarheidsdiscussie' in de GSW proberen we de maatschappij en de toepassing van een stof in de praktijk, de omstandigheden waarin ze worden toegepast, en de andere arbeidsrisico's, zoals hitte en zwaar werk, die dan opdoemen, te integreren met de chemisch-toxische eigenschappen. Een expertisecentrum zal op dat grensvlak kennis moeten hebben. Dan heb je een club nodig met geaccepteerd gezag, die ook door belangengroepen geaccepteerd wordt. Niet 100% aan de kant van werknemers, maar zeker niet voor 100% aan werkgeverskant. Dat vereist een zekere onafhankelijkheid en een zekere realiteitszin. Maar wel met het uitgangspunt dat gezonde arbeid daarin het belangrijkste is.

JV: Je doet hiermee een aantal suggesties hoe je aan Lexces toegevoegde waarde zou kunnen geven, dank!

PvB: Tot slot wil ik nog kwijt dat m.b.t. de extreme professionalisering die alom is opgetreden, dat daarmee het onbevangen vizier van de jaren '70-'80 weg is, en vervangen door een keurslijf van allerlei deskundigheden, zonder welke je eigenlijk niet dit terrein mag betreden. Die onbevangenheid zou je moeten trachten te herwinnen. Ik ben nu bezig met 'risk governance', daarin stoot je op de handicap om daar je zorgen op een of andere manier onderdeel van te maken.

'Governance'⁴ moet op het eind een riskmanagementstrategie opleveren. Basale 'zorgen' van bepaalde groepen moet je in dat kader serieus willen nemen, die onbevangenheid vind ik heel belangrijk.

JV: Je zegt - begrijp ik - dat professionalisering, met al zijn voordelen, ook bepaalde deuren dicht gooit. Ik heb dat in mijn vakbondswerk diverse malen waargenomen en horen aankaarten. Rond 2010 hebben we geprobeerd een FNV-Bondgenoten campagne op te zetten, met als motto 'Haal arbo terug naar de werkvloer', juist omdat de geprofessionaliseerde arbozorg steeds verder wegdreef van de groep waar het uiteindelijk allemaal om gaat: de werknemers. Ik neig naar de conclusie, ook uit jouw verhaal, dat om die onbevangenheid weer een plek te geven, de vakbeweging daarin een cruciale rol zou kunnen en moeten hebben. Wat betekent dat op het vlak gevaarlijke stoffen, en ook op het aspect preventie, de vakbeweging cruciaal is. Als je terugkijkt op de oplosmiddelenproblematiek, lijkt dat een van de weinige stoffen waar aanzienlijke vooruitgang is geboekt. Dat is mede door de onbevangen druk die daar met een eenvoudige bakfiets op het Binnenhof is uitgeoefend. Vakbewegingsbeleid op gevaarlijke stoffen is niet alleen Haagse politiek in een grenswaardencommissie, maar ook vakbondsdruk vanaf de basis, indien nodig, waarmee je ook een stukje van die onbevangenheid terugbrengt.

PvB: Verrassend dat we hierop uitkomen...maar ik denk dat het wel zo is. Onbevangenheid benadrukt het menselijke. Teveel professionalisering kan leiden tot verzuring van je activiteiten, waarmee de menselijke maat verdwijnt. Niet voor niets was dat ook op een EWHN⁵-conferentie in Bologna (1993 als ik wel heb) ooit al een thema: de menselijke maat mag niet verloren gaan.

⁴ **Governance** als de handeling of de wijze van besturen, de gedragscode en het toezicht op organisaties. Het betreft beslissingen die verwachtingen bepalen, macht verlenen of prestaties verifiëren. Het bestaat ofwel uit een afzonderlijk proces ofwel uit een specifiek deel van management- of leiderschapsprocessen. ([Wikipedia](#))

⁵ European Work Hazards Network